

LIETUVOS EVANGELIKŲ REFORMATŲ BAŽNYČIOS SINODO AKADEMINIO LAVINIMO POLITIKOS NUOSTATOS 1867–1914 M.

Arūnas Baublys

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Anotacija

Lietuvos inteligentijos ir jos konfesinių grupių formavimosi aplinkybės XIX a. pabaigoje yra viena aktualių ir mažai tirtų Lietuvos istoriografijos temų. Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos Evangelikų Reformatų sinodo akademinio lavinimo politikos nuostatų kaita, fiksuota sinodų nutarimuose 1867–1914 metų laikotarpiu, yra sudėtinė šios problemos dalis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuva, evangelikai reformatai, sinodas, akademinio lavinimo politika.

Annotation

Die Umstände der Bildung der litauischen Intelligenz Entstehung und ihrer konfessionellen Gruppen am Ende des 19. Jahrhunderts ist eines der relevantesten und am wenigsten untersuchten Themen der litauischen Geschichtsschreibung. Der Artikel untersucht die Änderung der akademischen Bildungspolitik der litauischen evangelisch-reformierten Synode, die in den Beschlüssen der Synoden im Zeitraum der Jahren 1867–1914 festgehalten wurde, und ist ein wesentlicher Bestandteil dieses Problems.

STICHWORTE: Die Evangelisch-Reformierten, Litauen, Synode, Akademische Bildungspolitik.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/mtd.v0i7.2312>

Įvadas

Lietuvos reformacinių bažnyčių istorijai, kaip ir pačiai Reformacijai LDK, skirta santykinai nemažai, taip pat ir naujų tyrimų, tačiau dauguma jų sutelkti ties XVI–XVII a. Reformacijos, besikuriančių bažnyčių bei jų įtakos LDK visuomenei problematika. Vėlesni laikotarpiai, skirti šių bažnyčių, veikiančių konfesinių mažumų sąlygomis, ypač tiriant jų savivaldos institu-

cijų vykdytą savarankišką politiką, darbų ir autorių gausa pasigirti negali. Tai ypač ryšku kalbant apie XIX a. vidurio ir pabaigos laikotarpį.

Šios publikacijos tyrimo objektas – Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios sinodo jaunimo akademinio lavinimo politikos nuostatos, kurias jis taikė po 1863–1864 metų sukilimo, pagausėjęs valstybės represijų, ir pamažu jų atsisakė tautinio atgimimo judėjimo laikotarpiu bei Pirmojo pasaulinio karo pradžioje.

Tyrimo chronologija. Kaip pirminis atskaitos taškas pasirinkti 1867 metai, siejami su pirmuoju sinodu, kuris sušauktas po sukilimo. Laikotarpis baigiamas Pirmojo pasaulinio karo, kuris ilgam nutraukė reguliarių sinodų darbą, pradžia (1914 m.).

Tyrimo tikslas: išnagrinėti ir sistemiškai apibendrinti Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčios (LERB) sinodo priimtų nutarimų bei sprendimų, susijusių su akademiniu jaunimo lavinimu, turinį, nustatyti sinodo strateginio veikimo kryptis, tendencijas ir jų pasekmes.

Tyrimo metodai parinkti atsižvelgiant į naudotus šaltinius: sintetinis, analitinis ir aprašomasis šaltinių analizės metodai, padedantys atsakyti į tyrimo keltus klausimus.

Šio tyrimo pagrindiniai šaltiniai yra sinodų nutarimai (toliau tekste vadinami *sinodalais* – A. B.), kurie pagal savo svarbą ir reikšmę, atsižvelgiant į sinodo dalyvių valią, skirstyti į kanonus ir memorialus. Pagal nusistovėjusią bažnyčios valdymo tradiciją sinodą sudarė dvasininkai (pradedant ordinuotais kunigais), bažnyčios distriktų (vyskupijų analogas – A. B.) priešsinodinėse sesijose rinkti pasaulietiniai sinodo delegatai ir įstatymiškai neapibrėžtas nuolatinę balso teisę turinčių sinodo kuratorių, kurie rinkti visuotiniu sutarimu sinoduose iš pasauliečių iki gyvos galvos, skaičius. Laikotarpiu tarp sinodų susirinkimų bažnyčios vykdomoji valdžia – sinodo kolegija (tuo metu vadinta Vilniaus kolegija – A. B.) užtikrino sinodų sprendimų vykdymą tarp-sinodiniu laikotarpiu, nors turėjo teisę esant neatidėliotinoms aplinkybėms veikti savarankiškai, vėliau atsiskaitant artimiausiam sinodui.

Sinodo sprendimai skirstyti į vadinamuosius *kanonus* ir *memorialus*. Sinodo kanonas, priimtas konsensuso būdu, turėjo įstatyminę galią bažnyčios savivaldos viduje ir buvo privalomas vykdyti. Memorialas – tai potvarkis,

kurį privalėjo vykdyti bažnytinė administracija, priimtas siekiant spręsti konkrečius praktinius klausimus, nors neretai primindavo senesnius sinodų kanonus ir memorialus, kurie turėjo padėti spręsti analogiškas problemas. Taigi sinodo teisinė sistema turėjo ryškų precedentinės teisės požymį.

Sinodų kanonai ir memorialai ne visada preciziškai atskleidžia problemos sprendimo eigą, dažnai nedetalizuoja jos procedūrinių elementų, vis dėlto jie leidžia įžvelgti bažnyčios priimtų pamatinių sprendimų esmę ir suprasti bažnyčios, kurios valią atskleidžia sinodai, strategines nuostatas.

Šio laikotarpio sinodų šaltiniai saugomi Biržų krašto muziejaus „Sėla“ (toliau – BKM „S“) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje F-40 (toliau – LMAVB RS).

Tyrimų istoriografija tirama tematika gana kukli. Su sinodo XIX a. aukštojo mokslo politika susiję vos keli Aldonos Prašmantaitės darbai (Prašmantaitė, 1995; 1996; 2003). Šiose publikacijose išryškėja bendrosios tendencijos (metmenys), minimi autorės parinkti paskiri faktai, leidžiantys suprasti bendrąsias sinodo politikos kryptis, vis dėlto tai ne nuoseklus ir detalizuotas paskirų laikotarpių sinodo politikos vertinimas.

Kitą publikacijų grupę sudaro keliais etapais atlikti Antano Tylos tyrimai, skirti XIX a. lietuvių kilmės studentų studijų geografijai. Nors jo publikacijose gausu faktų apie paskirus studentus (Tyla, 1973; 1980; 1981), nuosekli sinodo aukštojo mokslo politikos problematika beveik nenagrinėta.

1. Sinodo vykdyta studijų vietų išsaugojimo politika

Nors reformatai dalyvavo sukilime, dėl aiškiai išreikšto jo konfesinio pobūdžio, kaip nežymi visuomenės dalis ir konfesinė mažuma, sinodo lygmeniu savo nuostatų dėl sukilimo neišreiškė. Nepaisant to, kaip viso krašto visuomenė, patyrė ne tik sukilimą malšinančios kariuomenės, bet ir krašto administracijos represijų.

Pirmoji informacija apie akademinis reikalus pateikta 1867 metų sinode, tai pirmasis po sukilimo, krašte pasibaigus didžiajai atvirų represijų bangai, sušauktas sinodas. Akademiniais klausimams čia, palyginti su iki sukilimo vykusiais sinodais, skirta nedaug dėmesio. Sinodas nagrinėjo tik pačius ak-

tualiausius, neatidėliotinus klausimus. Vilniaus kolegija susirinkusiems sinodalams referavo, kad tarpzinodiniu laikotarpiu, kuris tęsėsi daugiau kaip penkerius metus, valstybės potvarkiu negrįžtamai ir visiems laikams nutrauktas ypatingos 200 rublių dydžio išdo stipendijos Dorpat (dabar Estija, Tartu – A. B.) universitete teikimas (MAB F40, 1026, 1867, Mem. 12, L. 68). Iš sinodo šaltinių neaišku, ar tai buvo viena iš šešių, ar visos nuo 1824 metų sinodo žiniai skirtos stipendijos Dorpat universitete, turėjusios kompensuoti dėl įvairių priežasčių prarastas studijų Europos universitetuose galimybes, žlugus Abiejų Tautų Respublikai (Baublys, 2006).

Svarbiausia šio sinodo išdava, aptariant akademinio lavinimo klausimus, paskiru memorialu pakartota 1846 metų IV kanono nuostata, pabrėžianti, kad dėl aukštojo mokslo pats sinodas nedaro (nepitaria – A. B.) jokių pokyčių (MAB F40, 1026, 1867, Mem. 106, L. 80). Tokia sinodo laikysena atskleidė, kad jis nesutinka su krašto administracijos vykdomais pokyčiais ir nesiruošia jiems akiai pritarti. Deja, sinodo nutarimų dokumentuose ištisus du dešimtmečius strateginiai studijų organizavimo klausimai, išskyrus įvardytus duomenis apie sinodo auklėtinius, kuriems skiriamos stipendijos, bei vietų universitetuose rotavimą, nesvarstyti.

Reikia manyti, kad greičiausiai buvo panaikinta viena stipendija, nes ir toliau į šį universitetą studentai buvo priimami, o jau studijavusieji nešalinti, ką rodo 1867 m. sinodo kreipimasis į Dorpat universiteto rektorių, prašant pasirūpinti teologijos studento Vladislovo Ceraskio sveikata. Kreipimosi tekste universiteto vadovybės prašyta Dorpat universiteto klinikose suteikti V. Ceraskiui reikiamą medicininę pagalbą. Turimomis sinodo žiniomis V. Ceraskio sveikata buvo kritiška – jam grėsė apakimas, todėl jis nedelsdamas nutarė skirti gydymui tiek lėšų, kiek reikės, apie tai informavęs universiteto pareigūnus (MAB F40, 1026, 1867, Mem. 15, L. 69). Turbūt gydymas buvo veiksmingas, nes 1870 metų sinodo kanonuose aptiktas sprendimas V. Ceraskiui, studijuojančiam Dorpat universitete penktus metus, toliau skirti stipendiją studijoms (BKM „S“ 18351/6, 1867, Kan. V, L. 13).

1887 metais atsiskaitydama sinodui už atliktą darbą, Sinodo kolegija (toliau – kolegija) referavo apie Sankt Peterburgo universiteto valdybos pranešimą. Universiteto valdyba pranešė, kad universiteto kuratoriaus vardu 1886 m.

spalio 31 d. iš ministerijos gautas raštas Nr. 15982, kuriuo ši informavo universitetą, o pastarasis – Vilniaus kolegiją, kad, remiantis Rusijos universitetų įstatais, nuo šiol stipendijų suteikimo teisė priklauso universiteto valdybai.

Tai reiškė, kad nustoja galioti 1838 metų sausio 18 dienos potvarkis, kuriuo švietimo apygarda sinodo auklėtiniams skyrė caro patvirtintas specialias stipendijas. Taigi Vilniaus Evangelikų Reformatų Bažnyčios sinodas prarado jo dispozicijai skirtas valstybės Peterburgo universitete mokamas stipendijas. Jis pavedė Vilniaus kolegijai nedelsiant pradėti spręsti šį klausimą. Kolegija įgaliota kreiptis į carą su prašymu dvi turėtąsias stipendijas ir toliau palikti tiesioginėje sinodo dispozicijoje. Prašymą sinodas motyvavo tuo, kad remiantis 1883 metų sausio 18 dienos įsaku sinodo turėtos stipendijos gali būti laikomos ne išdo, bet privačiomis jo stipendijomis (MAB F40, 881/1, 1887, Mem. 44, L. 68). Deja, teigiamo sprendimo nesulaukta. Universiteto vadovybė dar kurį laiką toleravo šių stipendijų skyrimo ar jų pratęsimo tvarką studentams reformatams, kurie iki potvarkio įsigaliojimo nespėjo baigti studijų, bet 1887–1889 metų laikotarpiu naujų stipendijų neskyrė.

Panaši situacija susiklostė ir Dorpatio universitete, į kurį spręsti stipendijų reformatams išsaugojimo problemą išvyko bažnyčios generalinis superintendantas kun. Konstantinas Močiulskis (Albertas Konstantinas Močiulskis – 1826-09-27–1887-11-25). Laikantis susiklosčiusios Bažnyčios tradicijos, jis buvo oficialus visų studentų reformatų kuratorius ir turėjo įgaliojimus valdžios institucijose atstovauti Bažnyčiai sprendžiant šiuos klausimus. Taigi ne tik turėjo spręsti Dorpatio universiteto stipendijų klausimą, siekiant išlaikyti jų skyrimą sinodo žinioje, bet ir vizituoti ten besimokančius bažnyčios stipendinius, domėtis jų akademiniais rezultatais bei gyvenimo sąlygomis (MAB F40, 881/1, 1887, Mem. 42, L. 67). Superintendente misija buvo sėkminga, jam pavyko išsiderėti, kad universiteto vadovybė išsaugotų teisę skirti savo kandidatams tris iš keturių iki tol buvusių stipendijų. Kadangi K. Močiulskis pats buvo baigęs šį universitetą, jį universiteto vadovybė puikiai pažinojo ir tai gerokai palengvino jo paskutinę sėkmingą misiją: 1887 m. lapkričio 25 d. K. Močiulskis netikėtai mirė Vilniuje, sulaukęs 61 metų amžiaus.

Valstybės politika karpant valstybės skiriamas stipendijas vertė sinodą ieškoti garantijų, kad jo studijoms atrinkti kandidatai galėtų be didesnių trik-

džių ar biurokratinių formalumų laiku pradėti studijuoti. Precedentinė sinodo teisė paskatino atnaujinti senąjį sinodo sprendimą, kuriuo aukštosiose mokyklose studijuojantys sinodo auklėtiniai ir asmenys, kuriems studijoms skiriama, nors ir laikinai, Bažnyčios parama, ją gavę sinodui raštiškai įsipareigotų baigę universitetą grąžinti jį mokslui išleistus Bažnyčios pinigus. Sinodas akcentavo šio nutarimo juridinių procedūrų svarbą, nes sugrąžintos lėšos, kaip numatyta, turėjo būti panaudotos gabiems nepasiturinčių tėvų vaikams remti (MAB F40, 881/1, 1887, Mem. 41, L. 67). Ši sprendimą lėmė nepalankios Bažnyčiai aplinkybės.

Kadangi Bažnyčios administravimo praktikoje tai nebuvo naujiena, jos vadovybė, taikydamosi prie situacijos, pasinaudojo sinodinės precedentinės teisės praktika ir, atsižvelgusi į realias aplinkybes, aktualizavo ankstesnių metų sinodo kanonų sprendimą. Nepaisant sunkios finansinės Bažnyčios padėties, tais pačiais metais sinodas priėmė specialų kanoną, kuriuo nustatyta nauja pašalpų teologijos studijas baigusiems universitetų absolventams skyrimo tvarka. Kanono nutarimu panaikintas iki tol galiojęs sinodo potvarkis, kuriuo vadovaujantis visi teologijos mokslus baigę asmenys galėjo iš Bažnyčios gauti 200 rublių dydžio pašalpą, kurią ateityje privalėjo grąžinti dalimis, nenustatant konkrečių terminų.

1887 metų sinodo kanone įtvirtinta nuostata, kad šios 200 rublių dydžio pašalpos nuo tų metų grąžinti nebereikia, ji priklausys visiems be išimties teologijos mokslus baigusiems asmenims (BKM „S“, 18351/6, 1887, Kan. II, L. 74). Šio sprendimo motyvacijos nepavyko aptikti. Galima tik daryti prielaidą, kad taip sinodas siekė paskatinti studijuoti teologiją, nes negrąžinama įsikurti skirta 200 rublių pašalpa buvo solidus indėlis į skurdų ką tik mokslus baigusio asmens biudžetą, leidusi jam nesiskolinant ir taip išvengiant palūkanų naštos susitvarkyti savo buities sąlygas naujoje paskyrimo vietoje.

2. Studijų fondai

Susiklosčiusi nepalanki ir nestabili situacija finansuojant studijas, ne visada sėkmingos derybos su universitetų valdybomis vertė Bažnyčią ieškoti papildomų studijų finansavimo šaltinių, kad užtikrintų jos lėšomis studijuo-

jančiųjų studijų tęstinumą. Svarstyta, kaip užtikrinti bent minimalų Bažnyčiai būtinų specialistų rengimą savo (Bažnyčios – A. B.) lėšomis.

Šiame kontekste prisimintos Karaliaučiaus universiteto stipendijos, finansuotos dar iš Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų įsteigtų bei tebeveikiančių fondų. 1888 metais Žemaitijos distrikto superintendentas kun. Andrius Kadaras pateikė sinodui ataskaitą apie savo vizitą į Karaliaučių, kur jis vyko susipažinti su vis dar veikiančio kunigaikščių Radvilų įsteigto stipendijų fondo veikla. Fondo administratorius kunigas teologijos mokslų daktaras dr. Pelke pateikė kunigui A. Kadarui veikiančio fondo dokumentų bylą, duomenis apie esamą įstatinio kapitalo judėjimą ir gaunamas sumas už procentus. Išklausus ataskaitą, distrikto superintendentui A. Kadarui pavesta sinodo vardu iš Karaliaučiaus kunigaikščių Radvilų įsteigto fondo valdytojo pareikalauti, kad šis perduotų sinodo įgaliojimus turinčiam superintendentui lėšas, gautas kaip procentai iš apyvartinių fondo įstatinio kapitalo lėšų už praėjusius (1887 m.) metus, kuriuos sinodas nusprendė panaudoti krašto studentams remti. Tai sudarė įspūdingą 529 markių ir 6 pfenigų sumą (MAB F40, 881/1, 1888, Mem. 15, L. 83). Prašymas patenkintas.

1889 metais sinodas pareikalavo, kad iš metinių Radvilų fondo palūkanų po kitų atsiskaitymų likusios 422 markių ir 80 pfenigų sumos būtų išmokėta stipendija Karaliaučiaus universitete studijuojančiam sinodo auklėtiniui Karoliui Močiulskiui (stipendiją sudarė 200 markių), o likusios 222 markės ir 80 pfenigų pervesta kaip parama Dorpatio universiteto studentams (MAB F40, 881/1, 1889, Mem. 11, L. 107). 1890 metų Radvilų fondas vėl skyrė 496 markes ir 96 pfenigus iš gaunamų fondo įstatinio kapitalo palūkanų. Šį kartą lėšos nepanaudotos, tik apie fondo palūkanų dydį specialiu fondo valdytojo laišku informuotas sinodas (MAB F40, 881/1, 1890, Mem. 7, L. 123).

Tais pačiais 1889 metais sinodas reorganizavo ir sėkmingai veikiantį Aniševiskio vardo stipendijų fondą, kuris iš gaunamų palūkanų reguliariai skirdavo lėšas trims stipendijoms. Dvi iš jų (kiekviena – 150 rublių dydžio) buvo skiriamos pažangiems gimnazijų moksleiviams remti, viena (300 rublių dydžio) – universiteto studentui. Sinodas savo potvarkiu nutarė, kad nuo 1890 metų šis fondas remis tik studentus. Iš esamo fondo kapitalo, tinkamai jį pertvarkius, nutarta sudaryti tris stipendijas, kurių kiekviena turėjo būti 200

rublių dydžio (MAB F40, 881/1, 1890, Mem. 19, L. 125). Šis sprendimas radikaliai padidino studijų finansavimo galimybes ir iš dalies kompensavo prarastas sinodui garantuotas valstybės lėšomis stipendijas Dorpato bei Peterburgo universitetuose.

1893 metais sinodas patvirtino Karaliaučiaus universiteto teologijos daktarą kunigą Pelke Radvilų fondo valdytoju (MAB F40, 881/1, 1893, Mem. 4, L. 161). Šis sprendimas įteisino juridinį sinodo, kaip Radvilų fondo dispozitoriaus, statusą. Iš pirmo žvilgsnio šis sprendimas, rodos, neturėjo jokios didesnės prasmės, tačiau jau kitais metais paaiškėjo tikroji jo esmė: 1894 metų sinodas kreipėsi į Radvilų fondo administratorių kun. dr. Pelkę, prašydamas persiųsti į Rusijos imperiją 18 tūkst. markių dydžio Radvilų fondo įstatinį kapitalą, kuris turėjo būti deponuotas už 3,5 % metinių palūkanų Vilniaus žemės banke ir konvertuotas į 8 tūkst. sidabro rublių dydžio kapitalą. Sprendimas reiškė galutinį šio fondo perkėlimą į Rusiją. Net kaip fondo palūkanų procentai likusios 485 markės, kurios perkėlus pagrindinį kapitalą liko fondo valdytojo dispozicijoje, turėjo būti panaudotos Karaliaučiuje besimokantiems sinodo studentams šelpti. Sinodo prašymu šie pinigai turėjo būti pervesti ir pridėti prie pagrindinės įstatinio kapitalo sumos. Atlikus šias banko operacijas, sinodas pasiuntė dr. kunigui Pelke'į pakvitavimą, kuriame nurodyta, kad gavo visas Radvilų fondo lėšas (MAB F40, 881/1, 1840, Mem. 4, L. 175–176).

Istoriografijoje minėtas kunigaikščių Radvilų įsteigto fondo perkėlimo iš Karaliaučiaus į Vilnių faktas neminimas. Galbūt tai praslydo nepastebėta gausioje sinodo kanonų ir memorialų jūroje, kaip ir daugelis kitų su šia konfesinės mažumos istorija susijusių faktų.

Šis sprendimas ne toks paprastas ar nereikšmingas, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Biržų ir Dubingių šakos kunigaikščiai Radvilos dėjo daug pastangų, kad apsaugotų Reformatų Bažnyčią nuo agresyvios aplinkos, ypač paaiškęjus, kad Reformacija ir jos šalininkai LDK netaps dominuojančia konfesija. Boguslavas Radvila ir jo duktė Liudvika Karolina čia nemažai nuveikė, dėdami saugiklius, kurie turėjo padėti išsaugoti nuolat atsinaujinantį šios konfesijos ekonominį pagrindą. Vidurinio švietimo (Kėdainių ir Slucko gimnazijos) ir studijų užsienio universitetuose ekonominių galimybių išsau-

gojimas Bažnyčios mecenatų suvoktas kaip viena esminių Bažnyčios gyvavimo garantijų.

Karaliaučiaus universitetas, nors savo konfesine prigimtimi labiau liuteroniškas, ilgą laiką reformatų sinodo stipendininkams buvo svarbus centras, kur jie įgydavo vokiečių kalbos ir pamatinių teologijos žinių, kad galėtų tęsti studijas konfesiniu požiūriu vertingesnėje aplinkoje. Dėl švietimo sistemos reformų Vokietijoje ir kituose Vakarų Europos ar dėl Rusijos imperijos vykdomos politikos uždraudus vykti studijuoti į tam tikrus užsienio universitetus Karaliaučiaus universitete studijuojančių Lietuvos Reformatų Bažnyčios studentų, nors gerokai sumažėjo, bet vis dar buvo.

Ar sprendimas perkelti teologijos studijoms skirtas lėšas reiškė, kad pasikeitė Reformatų Bažnyčios pozicija šio universiteto atžvilgiu, atsakyti sunku. Vertinant esamą problemos kontekstą pirmiausia krinta į akis faktų visuma, peršanti mintį, kad šie veiksmai (fondo perkėlimas į Rusijos imperiją) nulemti grynai politinių ir praktinių sumetimų, nors ne paslaptis, kad pats Karaliaučiaus universitetas akademiniam Vokietijos pasaulyje nelabai tevertintas. Galime nekvestionuoti šio universiteto, ypač jo lietuvių kalbos seminario, ir lietuvių kalba besidominčių teologijos profesorių (L. Rėzos ar baltistikos pradininko A. Becenberger'io) svarbos Prūsų Lietuvai, jų veiklos svarbos Rusijos okupuotam lietuvių etnosui, bundančiam tautinės savivokos kontekste, tačiau reformatų konfesinių žinių gausa jis netryško.

Karaliaučiaus universitetas reformatams, nepaisant jo akademinės reikšmės ir indėlio į šio regiono dvasinės kultūros bei protestantiškų bažnyčių gyvenimą, negalėjo būti tas vienintelis centras, kuris iki tol buvo fiziškai artimiausias ir gal net kiek teologiškai priimtinas Bažnyčiai universitetas šiame regione.

Jau nuo 1832 metų Rusijos valdžios struktūros, siekdamos apsaugoti nuo, jų nuomone, pragaištingų minčių plitimo iš Vakarų Europos, dirbtinai varžė galimybę gauti protestantų bažnyčiose dvasininko vietą kitų, išskyrus Dorpato universitetą, teologijos fakultetų absolventams (Stegner, 1993). Tai gi ne tik Karaliaučiaus, bet ir kiti Europos universitetai, kuriuose nuo seno skirtos stipendijos Lietuvos Reformatų Bažnyčios studentams, dėl draudimų buvo sunkiai pasiekiami akademiniam bažnyčios jaunimui, be to, dirbtinai menkinti jų diplomai, o tai riboja būsimos tarnybos perspektyvą.

Vis dėlto Radvilų stipendijų fondas Karaliaučiuje nejudintas, kol rusų administracijos priimti įstatymai nutraukė valstybinių (mokamų iš iždo – A. B.) stipendijų skyrimą Reformatų Bažnyčios studentams. Šis žingsnis privertė Bažnyčią imtis galbūt žvelgiant iš istorinės perspektyvos ir ne visai adekvačių priemonių, kad turėtų galimybę rengti Bažnyčiai akademinį (nors ne patį geriausią konfesinį) išsilavinimą turinčius kunigus savo krašte. Esant tokiai situacijai, tai įvardyta kaip pagrindinė kunigaikščių Radvilų įsteigto studijų stipendijų fondo perkėlimo iš Karaliaučiaus į Vilnių priežastis.

1897 metais sinodas informuotas, kad Dorpatų universiteto taryba, atsižvelgdama į mažą Reformatų Bažnyčios siųstų teologijos studijoms studentų skaičių, 1896 metų spalio 18 dienos potvarkiu nustatė, kad vietoj iki tol buvusių trijų stipendijų Bažnyčiai palieka tik dvi. Sprendimas motyvuotas ir tuo, kad iki tol skirtos 266 rublių dydžio stipendijos, norint normaliai mokytis, nepakanka. Tačiau tikroji priežastis, kurią tame pačiame rašte nurodė universitetas, buvo 1873 metų spalio 9 dienos Rusijos ministrų kabineto sprendimas, kuriuo reikalauta mažinti Dorpate rengiamų protestantų teologų skaičių. Remiantis būtent šiuo potvarkiu ir panaikinta viena iš trijų stipendijų. Sinodas, atsižvelgdamas į susiklosčiusias aplinkybes, įpareigojo Vilniaus kolegiją imtis veiksmų ir išsaugoti bent dvi iš buvusių trijų stipendijų Dorpatų universiteto Teologijos fakultete (MAB F40, 881/1, 1897, Mem. 15, L. 209). Kokie tai turėjo būti veiksmai, sinodo potvarkyje nenurodoma.

Nors studijų finansavimo galimybės sėkmingai padidintos, reorganizavus Anišeovskių fondą ir Karaliaučiaus stipendijų fondą perkėlus į Vilnių, sinodas ir toliau griežtino studijų sąlygas jo lėšomis studijuojantiems jaunuoliams. 1898 metais jis priėmė svarbų sprendimą, kuriuo nutarta, kad mažėjant studijoms skiriamų lėšų, kiekvienas sinodo stipendininkas, baigęs studijas, privalo sugrąžinti tą pinigų sumą, kuri buvo skirta jo išsilavinimui (MAB F40, 881/2, 1898, Mem. 8, L. 4). Sprendimas, nors ir patvirtintas tik kaip sinodo memorialas, nustatė, kad šią taisyklę numatoma taikyti atbuline data visiems, kurie studijavo Bažnyčios lėšomis, pradedant maždaug 25 metais nuo šio potvarkio įsigaliojimo. Potvarkis netaikytas tik tiems, kurie baigę studijas iškart pradėjo dirbti dvasininkais bažnyčiose. Vykdamas šį sprendimą, už studijas privalėjo susimokėti visi, kurie mokėsi Bažnyčios lėšomis pradedant 1873 metais. Sunku pasakyti, ar minėta data pasirinkta speci-

aliai, bet ji sutapo su šiame darbe jau minėto tais pačiais metais priimto Rusijos ministrų kabineto potvarkio, kuriuo įsakyta mažinti Dorpatio universitete studijuojančių protestantų teologų skaičių, priėmimo data.

1904 metais sinodas pakoregavo 1898 m. memorialo nuostatas ir nutarė, kad sudarant paskutinių 25 metų sinodo stipendininkų sąrašą į jį netraukiami asmenys, tuo metu dirbę dvasininkais, kolegijos nariais ar sinodo kolegijos kanceliarijos darbuotojais (MAB F40, 881/3, 1904, Mem. 23, L. 46). Šiuo sprendimu sinodalai suderino atsiskaitymo už universitetines stipendijas tvarką, o bažnyčios tarnautojai atleisti nuo studijų lėšų grąžinimo prievolės.

Siekdamas papildyti studijoms skirtų fondų įstatinį kapitalą lėšomis ir taip ne tik padidinti pačias stipendijas, bet ir jų skaičių, 1903 metais sinodas nutarė imtis senų, laiko išbandytų, bet jau gerokai primirštų priemonių, kurios būtų galėjusios pagerinti situaciją. Nutarta atgaivinti tikslinių kolektų rinkimo tvarką, kai vykstant sinodams rinktos laisvanoriškos piniginės aukos ir už tuos pinigus pirkti banko vertybiniai popieriai, kurių duodamas pelnas įgalintų ne tik išlaikyti Bažnyčios studentus, bet ir papildytų studijų fondų kapitalą, kaip tikėjosi sinodas, stabiliomis įplaukomis (MAB F40, 881/3, 1903, Mem. 42, L. 32). Šiuo sprendimu tam tikra prasme grįžta prie XVI–XVIII amžiais buvusios tikslinių kolektų tradicijos, kai surinktos lėšos galėjo būti panaudotos tik tiems tikslams, kurie deklaruoti renkant aukas. Tradicijos atnaujinimas buvo sveikintinas reiškinys, nes vykdant panašias akcijas tikintieji galėjo parodyti ne tik savo sąmoningumą, bet ir paremti jiems patiems aktualius projektus. Tai buvo svarbiausia, nes tik pačių žmonių asmeninis dalyvavimas vykdant projektą laidavo nuolatinį bažnytinės visuomenės aktyvumą, kartu ir jos dalyvavimą sprendžiant Bažnyčiai aktualius klausimus bei teikė asmeninio dalyvavimo ir asmeninio įnašo pojūtį, kuris veikė lyg dopingas, stimuliuodamas Bažnyčios narių atsakomybę už jos ateitį.

1904 metais sinodas pakoregavo Aniševskių stipendijų fondo įstatus ir nustatė, kad iš jo tuo metu sukaupto įstatinio kapitalo toliau universitetų studentams bus skiriamos ne trys, bet penkios stipendijos (MAB F40, 881/3, 1904, Mem. 26, L. 47). Nors sprendime konkreti stipendijos suma nenurodyta, reikia manyti, kad jis priimtas pagerėjus šio fondo finansiniams reikalams ir padidinus studentams skiriamų stipendijų skaičių.

Lygiagrečiai visiems pokyčiams, kurie vyko Rusijoje ir lėmė valstybės nuostatas paskiriems jos gyventojų socialiniams sluoksniams, panašūs procesai vyko ir Reformatų Bažnyčioje. 1904 metais sinodas konstatavo, kad kasmet vis daugėja prašymų skirti akademines stipendijas gimnazijas baigusioms merginoms. Nesant specialių tam reikalui skirtų fondų, sinodas pavedė Vilniaus kolegijai atidžiai išstudijavus stipendijų fondų veiklą, surasti lėšų merginų lavinimui ir pateikti savo pasiūlymus kitų, t. y. 1905 metų, sinodui (MAB F40, 881/3, 1904, Mem. 61, L. 56).

Priėmus šį sprendimą, sinodas vėl prisiminė savo istorinius stipendijų fondus. 1904 metais sinodalai pavedė generaliniam superintendentui kunigui V. Mieškovskiui, susisiekus su Karaliaučiaus universiteto Senatu, gauti fundacijos, kuria Liudvikos Karolinos Radvilaitės iniciatyva 1687 m. rugpjūčio 26 d. įsteigtos trys stipendijos alumnams iš Lietuvos Karaliaučiaus universitete išlaikyti, kopiją (Łukaszewicz, 1842).

Ši informacija atskleidžia, kad, be Radvilų fondo, kurio lėšos jau pervestos iš Karaliaučiaus į Vilnių, sinodas turėjo dar ir kitą kunigaikščių Radvilų palikuonių įsteigtą stipendijų fondą. Šios stipendijos, sinodo manymu, neva turėjo būti skirtos reformatų studentams, kilusiems iš to meto vakarinių Rusijos imperijos gubernijų (MAB F40, 881/3, 1904, Mem. 77, L. 59).

Karaliaučiaus universiteto Senatas kunigui V. Mieškovskiui atsiuntė neigiamą atsakymą, kuriame pažymėjo, kad nei fondo steigiamojo rašto originalo, nei jo kopijos universitetas neturi. Tai pranešta 1905 metų sinodui (MAB F40, 881/3, 1905, Mem. 44, L. 70). Mažai tikėtina, kad universiteto archyvas tokio dokumento neturėjo, nes laikas parodė, kad diskusija dėl fondo atnaujinta XX a. pradžioje. Visiškai įmanoma, nors tai tik prielaida, kad pasimokę iš Radvilų fondo likimo, visų kartų universiteto senatoriai ir administracija atskleisti neskubėjo. Kita vertus, galbūt toks atsakymas sinodą patenkino, nes daugiau nutarimų šiuo klausimu nepriimta.

Ir toliau pagrindiniu studijų finansavimo šaltiniu liko pačios bažnyčios sukauptos lėšos. Jos šiam reikalui kauptos sėkmingai. 1908 metais kolegija savo ataskaitoje sinodui pažymėjo, kad stipendijų fondas nuolat auga. Tų metų fondo apyskaita atskleidė, kad fondo lėšos jau siekė 2700 rublių, kurie investuoti į 4,5 % metinių palūkanų duodančio Vilniaus žemės banko verty-

binius popierius. Be to, fondo kasoje grynais pinigais buvo dar 238 rubliai ir 92 kapeikos. Sinodas įpareigojo ir toliau didinti šio fondo kapitalą vykstant sinodui renkant laisvanoriškas aukas, kaip nutarta 1903 metų 42-uoju memorandumu (MAB F40, 967, 1908, Mem. 8, L. 2).

Sėkminga stipendijų fondo veikla davė apčiuopiamų rezultatų. 1908 metais iš šio ir Aniševskių vardo fondų vienkartinės pašalpos forma skirtos stipendijos dešimčiai Reformatų Bažnyčios studentų. Jos siekė nuo 150 iki 50 rublių dydžio. Bendra skirtų stipendijų suma – 900 rublių. Pažymėtina, kad stipendijų skyrimas fiksuotas tik memorialo sprendimu, nenurodant kuriame universitete ar kitoje aukštojo mokslo įstaigoje besimokantiems asmenims jos skirtos (MAB F40, 967, 1908, Mem. 63, L. 12–13).

Sprendimas griovė nusistovėjusią studijų finansavimo tradiciją. Šios pašalpos-stipendijos negarantavo nuolatinės sinodo finansinės paramos ją gavusiems asmenims, o jų skyrimas nereiškė, kad Bažnyčia apsiima visą laiką padėti tiems asmenims, kol jie baigs studijas, mokėti už jų studijas. Parama, teikiama paskolos būdu, Bažnyčios veikiau inicijuota kaip savotiška studijų paramos kasa, kurios buvimas įgalino neturtingus, bet ir gabius valstiečius ar miestelėnų luomų jaunuolius, kuriuos rėmė giminės ir artimieji, įgyti akademinį išsilavinimą. Šių stipendijų-pašalpų skyrimas iš esmės buvo nauja studijų rėmimo forma, nulemta pokyčių, tuo metu dinamiškai ir negrįžtamai vykusių Lietuvos visuomenėje.

Sinodas neatsisakė iki tol buvusios tradicinės studijų rėmimo tvarkos, bet gerokai sumažino tradicinių visą išlaikymą garantuojančių stipendijų skyrimą universitetuose, taip skatindamas studijų finansavimo sąnaudas nuimti nuo bažnyčios pečių ir perduoti patiems kandidatams ir studentus bei jų šeimų nariams. Toks gana radikalus posūkis studijų rėmimo politikoje nereiškė, kad sinodas, kartu ir visa Bažnyčia, atsisako savo tradicinės studijų rėmimo politikos ar kad Bažnyčios vadovybė nebeteikia reikšmės aukštajam mokslui. Žengti šį žingsnį paskatino mūsų jau minėti studijų finansavimo politikos pokyčiai. Akivaizdu, kad jau seniai studijų finansavimas turėjo būti ne tik Bažnyčios reikalas, nes mažėjančios finansinės galimybės netenkino didėjančios konfesinės paramos poreikio. Bažnyčia negalėjo tapti labdaros organizacija, kuri remia visus tikinčiuosius, pageidaujančius įgyti aukštąjį išsilavinimą. Ši

tendencija buvo ypač pavojinga, nes lėmė nuostatos, kad Bažnyčia tampa atsakinga už reformatų bendruomenės narių išsilavinimą, o pati bendruomenė užima tik pasyvios reikalautojos poziciją, formavimąsi. Įvykę pokyčiai leido Bažnyčios vadovams diferencijuoti akademinio lavinimo paramą ir už bažnyčios lėšas rengti tik specialistus, kurių reikia jai pačiai. Tuo tarpu kitiems ji deklaravo paramą, atsižvelgiant į esamas galimybes.

Idomu, kad tarp tų dešimties stipendininkų, iš dalies remiamų Bažnyčios lėšomis, buvo ir viena mergina – Sofija Sakalauskaitė, kuri bent jau iš pirmo žvilgsnio glaudžiais giminystės saitais nebuvo tiesiogiai susijusi su kuria nors kunigų ar bažnyčios vadovų pasauliečių šeima (MAB F40, 967, 1908, Mem. 63, L. 12–13). Kol kas tai pirmą kartą konkrečiai įvardyta reformatų konfesijai priklausiusi moteris, pradėjusi studijuoti neįvardytoje aukštojoje mokykloje.

Stipendijų fondas sparčiai augo. 1909 metais kolegija savo ataskaitoje sinodui nurodė, kad stipendijų fonde yra 5200 rublių, kurie, kaip ir pernai, investuoti į Vilniaus žemės banko vertybinius popierius su metinėmis 4,5 % palūkanomis. Į kasą grynais pinigais įnešti 155 rubliai ir 53 kapeikos. Konstatavus fondo būklę, pakartota nuostata jį didinti, įtvirtinta 1903 metų sinodo nutarimu (MAB F40, 967, 1909, Mem. 8, L. 19). Fondo lėšų augimas puikiai iliustruoja ne tik šios konfesijos požiūrį į aukštojo mokslo svarbą ar savo konfesijos gretų išsilavinusiais žmonėmis, kurių reikėjo pačios bažnyčios egzistavimui, papildymą, bet akivaizdžiai parodo, kad jau tuo metu bažnytinė visuomenė aiškiai buvo konstatavusi nacionalinės konfesinės inteligentijos, kurios dėka buvo galima tikėtis išlaikyti ne tik tikėjimą ir Bažnyčią, bet kuri, matyt, apskritai suvokta kaip bažnytinės visuomenės gyvybingumo varomoji jėga, jos atsinaujinimo garantija, svarbą.

1909 metais sinodas iš savo fondo parėmė jau 13 studentų, jų studijų stipendijoms skirdamas 925 rublius. Reikia pažymėti, kad sinodo disponuojamų studijų fondo ir Anišeuskio vardo fondo išmokėta suma prilygo praeitų metų sumai, tie 25 rubliai, kuriais viršyta praeitų metų suma, skirti ne sinodo, bet iš Vilniaus parapijos surinktų lėšų, jie paskirti Steponui Prževlocikiui prie sinodo skirtos 50 rublių sumos. Šios stipendijos skirtos studijoms imperijos universitetuose ir kitose aukštosiose mokyklose nenurodant, kur koks studentas konkrečiai studijuoja (MAB F40, 967, 1909, Mem. 51, L. 29).

Į šį stipendininkų sąrašą neįtrauktas vieneriems metams studijuoti teologiją paskirtas Oskaras Lenertas. Šis paskyrimas patvirtintas sinodo kanonu, tam reikalui skirtos lėšos paimtos iš Radvilų fondo. Todėl skaičiuojant bendrą sinodo lėšomis 1909 metais išlaikytų studentų skaičių reikia nurodyti ne 13, bet 14. Toks nemažas studentų skaičius vertė griežtai laikytis dar 1905 metais 21-uju memorialu nustatytos tvarkos, pagal kurią studijas baigę asmenys privalėjo iš savo gaunamų atlyginimų pamažu grąžinti jų studijoms skirtas bažnyčios lėšas. Sinodas įpareigojo kolegiją informuoti jį apie grąžintas pinigų sumas ir apskritai griežčiau kontroliuoti šį procesą (MAB F40, 967, 1909, Mem. 59, L. 31).

Nors 1910 metais stipendijų fondo lėšų pagausėjo, augimas nebebuvo toks staigus kaip 1909 metais. Vilniaus žemės banke vertybiniais popieriais pavers-ta suma su tais pačiais 4,5 % metinių palūkanų jau siekė 5600 rublių. Fondo kasoje ataskaitos pateikimo laiku grynų pinigų buvo 313 rublių ir 38 kapeikos. Fondo kaupimas nesustabdytas ir sinodas vėl tradiciškai paragino jį didinti lais-vanoriškomis aukomis (MAB F40, 967, 1910, Mem. 8, L. 34). Tais metais jis finansavo 14-os studentų studijas, skirdamas iš sinodo stipendijų ir Aniševiskių fondų 950 rublių. Ši suma 25 rubliais viršijo praeitų metų tam pačiam reikalui asignuotą sumą, nors, kaip minėta, realiai ta suma viršyta 50-ia rublių. Nepai-sant to Viktoro Rolniko ir Teltovto prašymai liko nepatenkinti, nes sinodas tam pritrūko lėšų (MAB F40, 967, 1910, Mem. 31, L. 38).

1911 metais vėl pastebimas ryškus stipendijų fondo lėšų gausėjimas. Tais metais fondo pagrindinis kapitalas Vilniaus žemės banke jau siekė 6100 ru-blių (MAB F40, 967, 1911, Mem. 8, L. 51). Nepaisant tokio, rodos, spartaus lėšų kaupimo tempo, sinodo budrumas prižiūrint skirstomas pinigų sumas nesumažėjo. Pasitaikius atvejui, kai stipendija išduota asmeniui, kuris nebe-simokė ir nebuvo įtrauktas į mokymo įstaigos sąrašus, sinodas nutarė, kad nuo tų metų sinodo stipendijos bus skiriamos tik tada, kai pretendentai į jas prieš skirstymą pristatys mokymosi įstaigos pažymą, kad jie tikrai yra tos įstaigos besimokančiųjų sąrašuose. Be to, nutarta, kad šį dokumentą tam ti-krais atvejais gali pakeisti ir žinomo bei garbingo bažnyčios nario liudijimas (MAB F40, 967, 1911, Mem. 52, L. 59). Tokios priemonės buvo būtinos, nes pretendentų, norinčių gauti sinodo paramą, skaičius nuolat augo, tad daugėjo

ir galimų apsirikimų bei klaidų skirstant stipendijas. Pagerėjus bažnyčios finansinei padėčiai, vėl atnaujintas paskolų studentams skyrimas. Ši praktika, plačiai taikyta XIX amžiaus pradžioje, esant sudėtingai Bažnyčios finansinei padėčiai buvo apmirusi.

1911 metais su prašymu paskolinti 100 rublių į sinodą kreipėsi teologijos studentas Adomas Šernas. Sinodas sutiko jam suteikti paskolą iš Bažnyčios ekonominio draudimo fondo su sąlyga, kad jis per pirmuosius šešerius metus po studijų baigimo grąžins sinodui pinigus su 4,5 % banko palūkanų. Už šią paskolą finansinę garantiją sinodui asmeniškai turėjo pateikti net trys dvasininkai: superintendentas kun. M. Jastržembskis, kun. P. Jakubėnas ir kun. dr. K. Kurnatauskas. Visi jie įsipareigojo lygiomis dalimis grąžinti studento A. Šerno skolą, jam pačiam to neatlikus (MAB F40, 967, 1911, Mem. 54, L. 59). Iš pirmo žvilgsnio tokia griežta tvarka ir įsipareigojimai, kuriuos teko priimti net trims dvasininkams, atrodo biurokratiški ir labiau tinkami bankui nei Bažnyčiai. Vis dėlto šią tvarką lėmė Bažnyčios turima patirtis: tokios skolos kartais labai lėtai ir sunkiai grąžintos. Kitas šią procedūrą lėmęs momentas – Bažnyčia, kaip banko klientė, turėjo paisyti esamų bankininkystės įstatymų ir tvarkos. Kiek stipendijų paskirta 1911 metais, sunku pasakyti, nes vienintelio išlikusio 1911 metų sinodo memorialų originalo egzemplioriuje, kuris saugomas Mokslų akademijos Bibliotekos rankraštyne, trūksta vieno lapo, kuriame buvo stipendininkų sąrašas. Išlikusi šio sąrašo pradžia, kurioje – tik 14-os studentų pavardės. Jų stipendijoms skirta 900 rublių suma (MAB F40, 967, 1911, Mem. 61, L. 61). Atsižvelgiant į kai kurias šaltinio sudarymo ypatybes, tas faktas, kad paskutinė suliniuoto popieriaus lapo, kuriame rašyti memorialai, eilutė liko neužpildyta, atskleidžia, kad sąrašas galutinis ir jokio tęsinio nėra. Nes visuose kituose memorialų puslapiuose su panašiais įrašais kruopščiai užpildytos visos laisvos eilutės nuo lapo viršaus iki pat apačios.

1912 metais sinodo stipendijų fondo lėšos Vilniaus žemės banke išaugo iki 6400 rublių. Jis ir toliau pildytas tomis pačiomis sąlygomis kaip ir anksčiau. Tais metais fondo kasoje grynais pinigais, kaip nurodė savo ataskaitoje kolegija, buvo 30 rublių ir 89 kapeikos (MAB F40, 967, 1912, Mem. 7, L. 68). Išduodant stipendijas ir toliau vadovautasi 1911 metų 53-iojo memorialo nuostatomis, kurios reikalavo, kad norintis gauti sinodo stipendiją

kandidatas pristatytų dokumentą, liudijantį, jog jis tikrai mokosi vienoje ar kitoje mokslo įstaigoje.

Iš stipendijų ir Aniševskių fondų 1912 metais skirta net 1200 rublių stipendijoms, kurios išmokėtos keturiolikai studentų (MAB F40, 967, 1912, Mem. 67, L. 79). Suma išties įspūdinga, gerokai viršijusi iki tol buvusias. Vis dėlto sinodas sulaukė tam tikros kritikos dėl bendros stipendijų skirstymo tvarkos. Sinodo delegatai kritikavo tai, kad skirstant stipendijas neatsižvelgiama į stipendijas ar pašalpas norinčių gauti pretendentų turtinę cenzą. Tokia tvarka kėlė teisėtą sinodalų pasipiktinimą, mat viešumon ėmė kilti faktai, kad dažnai pašalpos skirtos net tiems studentams ar moksleiviams, kurių tėvai gyveno geriau, ar suteikiamos keliems vienos šeimos vaikams, tuo tarpu ne tokios turtingos šeimos negaudavo paramos net vienam vaikui išmokslinti. Sinodas nutarė su šia situacija nesitaikstyti. Nutarta, kad pirmumo teisę gauti stipendiją ar paramą turės neturtingų šeimų vaikai (MAB F40, 967, 1912, Mem. 74, L. 82).

Kolegija, administruodama Bažnyčios reikalus laikotarpiu tarp sinodų, sudarydavo kandidatų į studentus sąrašus, kurių pagrindu jie gaudavo stipendijas ir galėdavo sumokėti už mokslą. Paprastai tokie prašymai buvo pateikiami sinodo vardu ir svarstomi per sinodo posėdžius, vėliau persiunčiami Vilniaus kolegijai vykdyti. Tarp sinodo dokumentų yra tokio tinkamai surašyto dokumento pavyzdys – 1913 metų Pernaravos gimnazijos absolvento Jono Variakojo Vilniaus kolegijai pateiktas prašymas įtraukti jį į kandidatų gauti stipendiją teisės studijoms Peterburgo universitete sąrašą (MAB F40, 967, 1913, Mem. 7, L. 86). Kitas tokios Vilniaus kolegijos veiklos pavyzdys yra ataskaita apie paskirto į Karaliaučių studijuoti dar 1912 metais Škrablio neatvykimo studijuoti priežastį: sinodui pranešta, kad studentui sutrukdė išvykti tai, kad jis dar nebuvo atlikęs karo prievolės (MAB F40, 967, 1913, Mem. 8, L. 86).

Be stipendijų, Vilniaus kolegija tvarkė kelionpinigių skyrimo teologijos studentams reikalus. Šie pinigai buvo skiriami kelionei į sinodą arba universitetą iš nenumatytų išlaidų asignavimų sumos, kurią kasmet kolegijos dispozicijai skirdavo sinodas. Pavyzdžiui, 1913 metais teologijos studentui Žemaičiui skirti 25 rubliai kelionei į sinodo susirinkimo vietą, o teologijos

studentui Kregždei skirta 50 rublių kelionei į universitetą (MAB F40, 967, 1913, Mem. 50, L. 96). Kolegijos teikimu, sinodas atidėjo teologijos studento Fibicho paskolos, paimtos pragyventi Karaliaučiuje (164 rb ir 94 kp), gražinimą dar dvejiems metams (MAB F40, 967, 1913, Mem. 53, L. 96). Be to, tam pačiam studentui paskirta dar 100 rublių, kad galėtų susimokėti už studijas Karaliaučiaus universitete (MAB F40, 967, 1913, Mem. 54, L. 96).

Stipendijų ir pašalpų mokslui skyrimas nuolat kontroliuotas Vilniaus kolegijos. Remdamasi 1911 metų 52–53 memorialų nutarimais kolegija pranešė sinodui apie visus neatitikimus tiems nutarimams (MAB F40, 967, 1913, Mem. 27, L. 92).

1913 metais kolegija pateikė sinodui ataskaitą apie stipendijų fondo situaciją. Fondo pagrindinis kapitalas buvo išaugęs iki 6700 rublių ir saugotas tomis pačiomis sąlygomis Vilniaus žemės banke. Fondo kasoje buvo 42 rubliai ir 60 kapeikų grynujų pinigų (MAB F40, 967, 1913, Mem. 33, L. 93).

1913 metais sinodas skyrė paskutines stipendijas prieškario laikotarpiu. Tų metų Aniševskio vardo fondo pagrindinis kapitalas banke jau siekė 15 tūkst. rublių. Iš šio ir stipendijų fondų palūkanų procentų skirta 13 stipendijų, kurių bendra suma – 1120 rublių (MAB F40, 967, 1913, Mem. 64, L. 98–99).

1913 metais sinodo stipendininkų studijų galimybės pasipildė dar vienu finansiniu šaltiniu. Tais metais sinodas atskiru kanonu priėmė nutarimą, kuriuo remiantis mirusio Peterburgo vokiečių evangelikų-reformatų kunigo, bažnyčios istoriko H. Dalton'o testamentu vienam Vilniaus sinodo auklėtinui skirta stipendija studijuoti Halės universitete. Sinodas savo sprendimu pavedė Vilniaus kolegijai susisiekti su Peterburgo vokiečių evangelikų-reformatų įgaliotuoju atstovu ir sutvarkyti būtinus formalumus, kad studijuoti galėtų vykti sinodo paskirtas Konstantinas Kregždė. Nebūdamas tikras, kad stipendija, kol bus tvarkomi formalumai, neatiteks kitam, galbūt Peterburgo kandidatui, sinodas dėl viso pikto nutarė K. Kregždei rezervuoti studijų vietą Karaliaučiaus universitete (BKM „S“ 18351/6.1913, Kan. IV, L. 183).

Šios stipendijos skyrimas svarbus ne tik tuo, kad sinodo auklėtiniams atsirado dar viena studijų užsienyje galimybė. Svarbiausia buvo tai, kad Reformatų Bažnyčia šią stipendiją gavo iš asmens, kuris visą savo gyvenimą spaudos draudimo sąlygomis padėjo spausdinti religinio turinio lietuviškus

raštus, kurie neleido užgesti ne tik religinei, bet ir lietuviškumo sąmonei Lietuvos Reformatų Bažnyčioje.

1914 metais atskiru kanonu priimtas nutarimas dėl Jono Balčiausko testamentu palikto turto pagrindu įsteigto fondo. Sinodo kolegija paskelbė pranešimą apie provizoriaus, sinodo kuratoriaus Jono Balčiausko testamentu užrašytą 10 tūkst. rublių sumą, kuri turėjo sudaryti stipendijų fondo pagrindą. Aukštosiose mokyklose studijuojantiems studentams numatyta skirti keturias dešimtąsias nuo 10 tūkst. rublių sumos gaunamų metinių palūkanų sumos. Tuo atveju, jei tam reikalui skirta suma negalėjo būti išnaudota, ji turėjo būti paskirta kitais metais. Ją panaudoti kitiems tikslams griežtai draudė fondo taisyklės. Stipendijos turėjo būti skiriamos aukšto moralės lygio gerai besimokantiems evangelikų-reformatų ir Romos katalikų tikėjimo abiejų lyčių asmenims. Pirmumas skiriant stipendijas numatytas tik testamentu autoriaus giminaičiams (BKM „S“ 18351/6, 1914, Kan. IX, L. 189).

Šis testamentu valia įsteigtas fondas savotiškai užbaigia Evangelikų Reformatų Bažnyčios sinodo priimtus nutarimus dėl aukštojo mokslo studijų finansavimo 1867–1914 metų laikotarpiu. Nors šiuo fondu praktiškai pasinaudoti neteko, nes prasidėjęs Pasaulinis karas ir jam pasibaigus įvykęs bolševikinis perversmas sunaikino ne tik imperiją, bet ir niekais pavertė visas santaupas, kurios saugotos bankuose, jo įsteigimas ir kai kurie jo naudojimo aspektai yra svarbūs. Pirmiausia tokio masto konkretaus asmens fondo įsteigimas nedviprasmiškai byloja, kad aukštojo mokslo svarba šios konfesijos visuomenės suvokta ir įvertinta gerokai anksčiau nei liuteronų ar katalikų. Tai, kad reformato, sinodo kuratoriaus, įsteigtas fondas numatė remti abiejų konfesijų – reformatų ir katalikų – jaunimą paritetiniais pagrindais, byloja, jog šios konfesijos elito atstovai puikiai suvokė inteligentijos vaidmenį krašto viešajame gyvenime ir sugebėjo peržengti konfesines ribas. Kitaip tariant, krašto reikalai buvo svarbesni už religinius nesutarimus, nuoskaudas, patirtą neteisybę ir persekiojimus, kurių metams bėgant nemažai būta.

3. Sinodo politika dėl universitetų absolventų

1891 metais sinodas kanonu įteisino naujus sinodo ir teologijos mokslus baigusį jo auklėtinių tarpusavio santykius. Nutarta, kad sėkmingai teologijos studijas baigęs asmenys automatiškai neįgyja teisės iškart gauti mokamą tarnybą Bažnyčioje, jei tuo metu nėra laisvos vietos arba sinodas nutaria, kad jie dėl tam tikrų priežasčių netinkami užimti garbingos dvasininko vietos. Susiklosčius tokiai situacijai, minėti asmenys sinodo sprendimu gali būti atleisti nuo atitarnavimo sinodui už jiems skirtą stipendiją. Taip jie įgyja teisę laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenimo būdą. Atsiradus laisvai vietai, sinodas pasiliko sau teisę šiems asmenims ją pasiūlyti. Nutarta, kad asmeniui savo noru pareiškus nepageidavimą atitarnauti Bažnyčiai, sinodo sprendimu jis privalo grąžinti visą jo išsilavinimui universitete Bažnyčios išleistą pinigų sumą (BKM „S“ 18351/6, 1891, Kan. III, L. 91).

Praktinį kanono taikymą puikiai iliustruoja 1905 metų kanonas „Apie stipendininkus“, kuriame sakoma, kad Slucko gimnaziją baigusį Adomą Šerną jo prašymu sinodas skiria į tuo metu Dorpato universiteto Teologijos fakultete laisvą studijų vietą. Kartu pabrėžta, kad sinodas jo atžvilgiu nesima jokių išpareigojimų ir negarantuoja, kad jam baigus studijas bus iš karto išventintas į dvasininkų luomą ir gaus darbą, jei tuo metu nebus laisvos vietos (BKM „S“ 18351/6, 1905, Kan. II, L. 148).

Nepaisant tokios griežtos nuostatos, tas pats 1905 metų sinodas paskyrė 70 rublių pašalpą A. Šernui, ketinusiui studijuoti teologiją Dorpate: 20 rublių skirta kelionei į sinodą, 50 – į Dorpatą (MAB F40, 881/3, 1905, Mem. 79, L. 78). Taigi savo veiksmais sinodas paskatino kandidatą į dvasininko luomą tęsti pasirinktą kelią, tik įspėjo, kad jo pasirinkimas, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, negali garantuoti jam darbo vietos.

Užbėgant už akių galima pasakyti, kad tokia vieta atsirado, tad 1912 metų sinodas priėmė atskirą kanoną, skirtą A. Šerno įdarbinimo klausimui. Sinodas pažymėjo, kad teologijos studentui A. Šernui kitais sinodo metais sėkmingai išlaikius baigiamuosius egzaminus, jis, sinodo pavedimu, Vilniaus distrikto superintendente kunigo M. Jastržembskio bus išventintas į diakonus.

Kanonas atskleidė procedūros finansinę pusę: studento kelionei į jo paskyrimo vietą apmokėti iš pulkininko Otenhauzo fondo palūkanų procentų jam skirta

100 rublių, iš surinktų aukų fondo, kad galėtų baigti universitetą, skirta analogiška 100 rublių suma. Iš Vilniaus parapijos kasos sinodas nutarė jam suteikti 50 rublių kelionei iš Dorpato į Vilnių apmokėti bei paskyrė 100 rublių dydžio butpinių sumą buto nuomai Vilniuje. 200 rublių dydžio diakono alga jam numatyta jau atvykus į paskyrimo vietą (BKM „S“ 18351/6, 1912, Kan. III, L. 146).

Studentų įdarbinimo baigus studijas universitetuose klausimai detaliau tiriamauoju laikotarpiu negvildinti. Ribotos sinodo galimybės įdarbinti ne teologijos studijų absolventus neleido sinodui plačiau angažuoti, pavyzdžiui, teisės studijas baigusius asmenų dirbti bažnyčios valdymo struktūrose. Teologijos fakulteto absolventai, jei tik jie patys nepareikšdavo noro nedirbti pagal įgytą specialybę, įdarbinti, kaip tai iliustruoja ką tik minėtas A. Šerno atvejis.

Sinodas, nors skrupulingai laikėsi visų kanonų teisėje numatytų procedūrinių dalykų, kurie fiksuoti sinodo kanonuose, bet ir čia būta nesusipratimų. Kaip pavyzdį galima paminėti faktą, kad remiantis 1882 metų antruoju kanonu, visiems teologijos mokslus baigusiems studentams sinodas nutarė mokėti vienkartinę negrąžinamą 200 rublių dydžio pašalpą. Dėl kažkokių aplinkybių tai nepadaryta buvusio studento Konstantino Kurnatausko atveju. Klaida pastebėta tik 1912 metais, ją sinodas nedelsdamas atitaisė išmokėdamas priklausanti pinigų sumą Kelmės parapijos kunigui filosofijos dr. K. Kurnatauskui (MAB F40, 967, 1912, Mem. 34, L. 73).

4. Sinodo projektas rengti nacionalinius dvasininkų kadrus Dorpat universiteto Teologijos fakultete, dvasininkų kvalifikacijos tobulinimas

1906 metais akademinuose sluoksniuose pasklidus žiniai, kad Dorpat universitete yra galimybė steigti praktinės teologijos katedrą su dėstoma lenkų kalba, sinodas tuo susidomėjo ir įpareigojo Vilniaus kolegiją surinkti tuo klausimu daugiau žinių iš universiteto, be to, susisiekti su Lenkijos Reformatų Bažnyčios konsistorija Varšuvoje. Sinode nuspręsta imtis bendrų neatidėliotinių veiksmų ir įsteigti Dorpate tokią katedrą (MAB F40, 881/3, 1906, Mem. 74, L. 95). 1905 metų revoliuciniai neramumai šį darbą pristabdė, bet nenutraukė.

1907 metais sinodas išklausė Vilniaus kolegijos pranešimą, kuriuo informuota, kad Varšuvos konsistorija deda visas pastangas ir supranta, kad būti-

na gauti katedros steigimo leidimą. Šioje situacijoje sinodas pavedė Vilniaus kolegijai koordinuoti savo veiksmus su Varšuvos konsistorija ir savo potvarkiu pastarajai tuo klausimu pavedė kreiptis į švietimo ministeriją (MAB F40, 881/3, 1907, Mem. 51, L. 106).

Svarbus žingsnis, siekiant pagerinti studijų kokybę ir universitete įsteigti praktinės teologijos katedrą nacionaline kalba, sinodo žengtas 1908 metais. Pasinaudojęs pretekstu, kad dvasininko vietas Vilniaus evangelikų reformatų sinodo žinioje esančiose parapijose pageidaujantys užimti asmenys, baigę Jurjevo (Dorpato – *A. B.*) universiteto Teologijos fakulteto studijas, be jokio praktinės teologijos pasirengimo lenkų bei lietuvių kalbomis atvyksta dirbti į parapijas ir gerai nemokėdami šių kalbų praktiškai dirbdami patiria didelį nepatogumą, nuo to kenčia ir pastoracinis darbas, sinodas nutarė, kad Vilniaus kolegijai būtų nedelsiant pavesta pradėti rūpintis valdžios institucijose gauti oficialų leidimą atidaryti Dorpat universiteto Teologijos fakultete Praktinės teologijos katedrą, kurioje būtų dėstoma lenkų ir lietuvių kalbomis (MAB F40, 967, 1908, Mem. 21, L. 4).

Nors prasidėjus politiniam „atšalimui“ planai liko neįgyvendinti, bažnyčių vadovai ir pavieniai pažangūs dvasininkai šios minties neatsisakė. Tai rodo kunigų P. Jakubėno ir K. Kurnatausko 1911 metais sinodui pateiktas svarstyti projektas, kuris nebuvo preciziškai parengtas ir konkretus. Tam tikra prasme jį galima laikyti programiniu dokumentu ateičiai, kurį norėjo įgyvendinti jau ne vieni dvasininkai karta, jai vėliau, pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpiu, buvo lemta Bažnyčios gyvenime suvaidinti lemiamą vaidmenį. Projekto iniciatoriumi buvo kun. P. Jakubėnas, nes ir sinodas savo memorialą, skirtą to klausimo svarstymui, pradeda įvardydamas šiuo klausimu priimtą savo sprendimą, kaip atsakymą į kun. P. Jakubėno siūlymus. Projekto esminiu teiginiu jaunas valstiečių kilmės lietuvis reformatų kunigas pasirinko akcentą, kad Bažnyčios religinio gyvenimo vystymasis ir religinės savimonės raida yra glaudžiai susiję ne tik su dvasininkų išsilavinimu, bet ir būtinybe toliau tobulintis, mokytis, neatsilikant nuo teologijos mokslo pažangos. Taigi Bažnyčios dvasininkams iškeltas iš esmės naujas uždavinys jau ne tik įgyti aukštąjį universitetinį teologinį išsilavinimą, bet šiuo siūlymu suformuluota užduotis ateityje laisvanoriškai dvasininkams siekti akademinio mokslo laipsnio. Sinodas šį

siūlymą įvertino teigiamai. Pritarta, kad išties būtų tikslinga dvasininkus siųsti į mokslines komandiruotes – šalies ir užsienio kultūros bei mokslo centrus. Be to, nutarta sutelkti daugiau lėšų naujoms knygoms ir periodikai sinodo bibliotekoje įsigyti, kuriomis naudodamiesi tiek dvasininkai, tiek ir Reformatų Bažnyčiai priklausantys pasauliečiai galėtų lengviau pažinti mokslo ir dvasinio gyvenimo naujoves. Šiame kontekste sinodas nutarė daugiau dėmesio skirti apskritai švietimui, kad po įvairias mokymo institucijas pasklidę reformatai gautų tinkamą, Reformatų Bažnyčios dvasią atitinkantį išsilavinimą ir auklėjimą. Kadangi sinodas neturėjo tam tikslui būtinų lėšų, kad iškart galėtų pradėti minėtus projektus įgyvendinti, nutarė kaip pirmąją pareigą sinodalams ir visai bažnyčios visuomenei vis priminti šiuos pasiūlymus ir skatinti juos įgyvendinti bei materialiai remti. Savo ruožtu sinodas nutarė šiems tikslams panaudoti procentus, gaunamus iš banko už stipendijų fondo depozitus, kaskart paskiru sinodo sprendimu juos skirti mokslinėms komandiruotėms apmokėti (MAB F40, 967, 1911, Mem. 67, L. 64–65).

5. Paskirtų sinodo stipendijų dinamika 1867–1914 metų laikotarpiu

Numalšinus sukilimą, vienintelė studijų stipendijos skyrimo galimybė užsienyje sinodui liko Karaliaučiaus universitete. Palyginti su XIX a. pradžia dėl įvairių draudimų stipendininkų čia buvo nedaug (Baublys, 2006). Vieną stipendiją paskyrus 1870 metais, kita skirta tik 1883 metais. Tik 1886–1892 metų laikotarpiu, išskyrus 1890 metus, kai stipendijų neskirta, sinodas kasmet šiame universitete skirdavo po vieną stipendiją.

1894 metais pervedus Radvilų fondo įstatinį kapitalą į Vilnių ir tas lėšas pradėjus naudoti studijoms Rusijos imperijos universitetuose finansuoti, studijos Karaliaučiaus universitete, skiriant sinodo stipendijas, vėl tapo epizodiškos: skirtos tik 1899, 1906, 1909 metais (po vieną – A. B.) ir tik 1912 metais – dvi Karaliaučiaus universitete, kurios tiriamuoju laikotarpiu buvo paskutinės sinodo iniciatyva šiame universitete skirtos stipendijos. Iš viso tiriamuoju laikotarpiu sinodas Karaliaučiaus universitete skyrė 13 stipendijų, kuriomis pasinaudojo 8 asmenys.

Daugiau stipendijų skirta Peterburgo universitete. Jų skyrimas, atnaujintas 1868 metais, nenutrūkstamai tęsėsi iki 1870 metų: tuo laikotarpiu skirtos penkios stipendijos. 1871–1875 metų laikotarpiu jų neskirta. Stipendijų skyrimą atnaujinus 1876 metais, su nedideliais pertrūkiais 1878, 1879, 1884, 1889, 1895, 1896 ir 1902 m. jos skirtos iki 1905 metų. Pradedant 1888 metais sinodo skirtų stipendijų šiame universitete skaičius sumažėjo nuo dviejų iki vienos per metus, o po 1905 m. po vieną stipendiją skirta tik 1912 ir 1914 metais. Iš viso šiuo laikotarpiu Peterburgo universitete skirtos 36 stipendijos, kuriomis pasinaudojo 16 asmenų.

Daugiausia stipendijų skirta Dorpato universitete. Pirmąsias dvi po sukilimo sinodas skyrė 1870 metais, vėliau jų skyrimas atnaujintas tik 1876 metais ir su pertraukomis (1878, 1880, 1881, 1884 ir 1885 metais) vyko iki 1893 metų, kasmet skiriant po tris stipendijas. Po 1893 metų norinčiųjų studijuoti skaičius mažėjo, be abejo, tai lėmė ir 1873 m. spalio 9 d. Rusijos ministrų kabineto sprendimas, kuriuo valstybei deklaravus būtinybę mažinti teologijos studentų protestantų skaičių galimybė gauti darbą sumažėjo. Taigi 1897 metais stipendijų skaičius sumažėjo iki dviejų. Pradedant 1899 metais stipendijų skyrimas tapo veikiau epizodiniu, nes po vieną skirta tik 1905 ir 1906 metais. Išimtį sudarė 1912 metai, kai skirtos dvi stipendijos. Iš viso Dorpate skirtos 45 stipendijos, kuriomis pasinaudojo 20 asmenų.

Tenka konstatuoti faktą, kad aptartu laikotarpiu sinodas savo studentų iš vieno universiteto į kitą nebekilnojo. Tai lėmė senkantys studijų fondai ir ortodoksiška liuteroniška abiejų teologijos fakultetų Karaliaučiuje ir Dorpate struktūra, realiai teologiniais aspektais viena nuo kitos nedaug tesiskyrusi.

Stipendijų skyrimo dinamika 1867–1914 metų laikotarpiu akivaizdžiai rodo ne tik jų skyrimo mažėjimo tendencijas, kilus valstybinių stipendijų naikinimo problemų, kurios išspręstos sukūrus naujus ir perkėlus iš užsienio istorinius fondus, lėšų trūkumo klausimas sinodo naudai išspręstas. Taigi stipendijų skyrimą atnaujinus 1868 metais, jos skirtos iki 1870 metų, vėliau – penkerių metų pertrauka, stipendijų skyrimas atsinaujintas 1876 metais, vis dėlto reguliarius jų skyrimas taip ir neužtikrintas: stipendijos neskirtos 1878, 1884, 1896, 1902, 1907, 1908, 1910 ir 1911 metais, nors kartais jų skaičius siekė net aštuonias per metus. 1897 metais skirtos trys, 1912 metais – net

penkios stipendijos rodė tam tikrą stipendijų skyrimo dinamikos augimą. Likusiais metais sinodo skirtų stipendijų skaičius neviršijo dviejų per metus.

Nors sinodas tiesiogiai apie kandidatų į studijas skaičiaus mažėjimo priežastis neužsimena, tenka prisiminti, kad XIX a. pirmojoje pusėje uždarius konfesinę Kėdainių, o po 1863–1864 metų sukilimo – Slucko reformatų gimnaziją pavertus vietinio pavaldumo mokykla, sinodas prarado galimybę daryti įtaką vidurinio mokslo programoms, kad tinkamai parengtų kandidatus teologijos studijoms. Tam buvo būtinos nuoseklios ir sisteminės vokiečių, graikų ir lotynų kalbų žinios. Studijų galimybes mažino ir suardytas šimtmečiais nusistovėjęs konfesinių vidurinių mokyklų geografiškai šiai konfesijai patogus tinklas, kurio negalėjo atstoti Mintaujos, Rygos, Peterburgo ar Varšuvos gimnazijos. Be to, prisidėjo dar ir minėti valstybės trukdžiai (siekis mažinti protestantų studentų teologų skaičių, draudimai vykti į užsienį, stipendijų skaičiaus mažinimas, dalinis sinodo studijų finansavimas ir kt.).

Minimuoju laikotarpiu sinodas skyrė tris netradicines stipendijas: 1886 metais – aukso medaliu Slucko gimnaziją baigusiam Stanislovui Glovackiui iš Aniševskių fondo 300 rublių dydžio stipendiją, suteikdamas teisę jam laisvai savo nuožiūra pasirinkti ne tik studijuojamą dalyką, bet ir studijų vietą bet kuriame krašto universitete; 1887 metais – iš to paties fondo Mykolui Čiglovskiui stipendiją medicinos studijoms Kijevo universitete; 1913 metais – Konstantinui Kregždei Peterburgo vokiečių reformatų kunigo, imperijos Evangelikų generalinės konsistorijos tarėjo reformatų klausimams iš asmeninių lėšų įsteigtą stipendiją Halės universitete.

Tai galima įvardyti kaip ypač gabaus jaunimo skatinimą siekti akademinio išsilavinimo. Žemiau pateiktoje lentelėje pateiktas sinodo skirtų stipendijų skaičius paskirose aukštosiose mokyklose ir universitetuose studijavusių asmenų skaičius 1867–1914 metų laikotarpiu. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad kai kurie asmenys stipendijas gavo ilgesnį laiką, tad susidaro tam tikra disproporcija tarp paskirtų stipendijų ir studijavusių asmenų skaičiaus.

Universitetas	Paskirta stipendijų	Studijavo asmenų
Dorpatas	45	20
Karaliaučius	13	8
Peterburgas	36	16
Kijevas	1	1
Halė	1	1
Nenurodyta	1	1
Iš viso	97	47

Apibendrinus lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad skirtos 97 stipendijos, kuriomis pasinaudojo 47 asmenys. Augančio politinio, kultūrinio ir konfesinio spaudimo sąlygomis tai gana ryškus indėlis ugdant konfesinę religinės mažumos inteligentią.

Išvados

Sinodo akademinio lavinimo politikai po 1863–1864 metų sukilimo kilus reikšmingų iššūkių, pamažu, nors ir dėjo pastangas, jis prarado caro valdžios suteiktas išdo stipendijas Dorpatu ir Peterburgo universitetuose, kurios buvo skirtos sinodo žiniai kaip kompensacija už dar XIX a. pradžioje suvaržytas studijų galimybes užsienio universitetuose.

Sinodui pavyko sutelkti bažnytinę visuomenę organizuojant tikslines rinkliavas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Surinkti pinigai, atsargi ir nuosekli anksčiau įsteigtų bei naujų sukurtų finansinių fondų administravimo priežiūros politika leido iš gaunamų metinių procentinių palūkanų nuo viso fondo kapitalo sėkmingai pasinaudoti Vilniaus žemės banko paslaugomis, didinant aukštajam mokslui (stipendijoms) skiriamas sumas ir taip sėkmingai kompensuojant valdinių stipendijų praradimą.

Sėkmingu sinodo strateginiu veiksmu, didinant tikslinių lėšų aukštojo mokslo stipendijoms finansuoti apimtį, jo inicijuotas sėkmingai veikiančio kunigaikščių Radvilų fondo kapitalo iš Karaliaučiaus perkėlimas į Vilnių, gerokai padidintos sinodo finansinės akademinės politikos galimybės.

Dėl procedūrinių trukdžių neatgavus kunigaikštystės Liudvikos Karolinos stipendijų fondo, kuris skirtas trims stipendininkams Karaliaučiuje, tapo aki-

vaizdu, kad dar likę neišnaudotų rezervų, kuriuos sinodas galėjo ir bandė panaudoti netradiciškai, kūrybiškai, inovatyviai, motyvuodamas tai akademinio reformatų kilmės merginų lavinimo poreikiu.

Stipendijų skyrimo ir sukaupytų lėšų panaudojimo klausimai atskleidė fondų steigėjų bei sinodo strateginio mąstymo brandą: fundatoriaus Jono Balčiausko iniciatyva įsteigto fondo nuostatai numatė stipendijų skyrimą ne tik evangelikų reformatų, bet ir Romos katalikų tikėjimo abiejų lyčių asmenims, taip siekiant telkti visuomenę neapsiribojant viena kuria konfesija.

Griežta fiskalinė sinodo politika absolverių atžvilgiu, numachiui už įgytą išsilavinimą grąžinti bažnyčios investuotas lėšas, išskyrus dvasininkus, vėliau – ir kitus bažnyčios tarnautojus, garantavo investicijų į akademinį kadrų rengimą tvarką ir tikslingą lėšų panaudojimą.

Didžiausias, nors ir neįgyvendintas, sinodo akademinės lavinimo politikos strategijos pasiekimas – projektas, kuriuo siekta Dorpato universitete steigti Praktinės teologijos katedrą, kurioje būtų dėstoma lenkų ir lietuvių kalbomis.

Šaltiniai

Mokslų akademijos biblioteka (MAB). RS F. 40-967. Sinodo memorialai.
MAB RS F. 40-1026. Sinodo memorialai.
MAB RS F 40-881/₁₋₃. Sinodo memorialai.
Biržų krašto muziejus „Sėla“ (BKM „S“) 18351/6. Kanonai ir memorialai 1867–1918 m.

Literatūra

Baublys, A. (2006). *Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas; organizacija, bažnytinė savivalda ir konfesinės inteligentijos formavimas 1795–1830 m.* Vilnius: Versus Aureus.

Łukaszewicz, J. (1842). *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, T. 1. Poznań.

Prašmantaitė, A. (1996). Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios valdymas (1795–1918). *Lituanistica*, Nr. 1 (25), Vilnius.

Prašmantaitė, A. (1995). Lietuvos evangelikų reformatų švietimo istorijos metmenys. *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai.* Vilnius.

- Prašmantaitė, A. (2003). Lietuvos evangelikų bažnyčių istorijos bruožai XIX amžiuje. *Lietuvos evangelikų bažnyčios: Istorijos metmenys*. Sud. A. Hermanas. Vilnius: Baltos lankos.
- Stegner, T. (1993). *Pastorzy Królestwa Polskiego na studiach teologicznych w Dorpacie w XIX wieku*. Warszawa.
- Tyla, A. (1973). *Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 m.* Lietuvos TSR MA darbai, A serija, T. 3.
- Tyla, A. (1980). Iš Lietuvos kilę Tartu universiteto studentai 1802–1918 m. *Lietuvos istorijos metraštis. 1981 metai*. Vilnius.
- Tyla, A. (1981). Iš Lietuvos kilę Tartu universiteto studentai 1802–1918 m. *Lietuvos istorijos metraštis. 1982 metai*. Vilnius.

DIE BESTIMMUNGEN DER AKADEMISCHEN BILDUNGSPOLITIK DER SYNODE DER LITAUISCHEN EVANGELISCH-REFORMIERTEN KIRCHE IN JAHREN 1867–1914

Arūnas Baublys

Zusammenfassung

Die Synodal Beschlüsse der Litauischen Reformierten Kirche deckten auf eine ungewöhnliche Kooperation in der Grundschulausbildung zwischen den Katholiken und den Reformierten. Auf Grund derer, die reformierten Schüler besuchten die katholische Grundschule und umgekehrt, wie auch das der Reformierte Pastor dürfte für die Reformierte Schüler in der katholischer schule konfessionellen Unterricht führen.

Nach dem Aufstand in den Jahren 1863–1864, die Synode, trotz intensiver Bemühungen, auf Grund der unfreundlichen Staatspolitik, langsam verlor die Stipendien des Schatzamtes, die als Kompensation für die eingeschränkten Studienmöglichkeiten an ausländischen Hochschulen, waren an der Universitäten Dorpat und St. Petersburg ermöglicht.

Der Synode gelang es am Ende des 19. Jahrhunderts, die kirchliche Gesellschaft durch Zielgruppen zu mobilisieren, um die notwendigen Geldmitteln zu sammeln und sie in die zielmäßig eingerichteten Stiftungen investieren.

Die jährlichen prozentualen Zinsen aus dem gesamten Fondskapital erheblich stärkten die finanzielle Leistungsfähigkeit der Synode im Bereich der Wissenschaftspolitik. Die Synode konnte sie unkonventionell, kreativ und innovativ nutzen.

Der Transfer des Kapitals der Radvilas Studienstiftung aus Königsberg nach Vilnius in Vilnius nach Vilnius war eine erfolgreiche strategische Aktion der Synode.

Die Fragen der Stipendienvergabe und der Verwendung der angesammelten Gelder zeigten die Reife des strategischen Denkens der Stifter und der Synode, besonders im Falle, wenn das Reglement der vom Stifter Jonas Balčiauskas gegründeten Stiftung, vorsah die Stipendien nicht nur für evangelisch-reformierte aber auch für die katholischen Bewerber der beiden Geschlechter.

Die strikte Fiskalpolitik der Synode gegenüber den Absolventen, garantierte die ordentliche Zuwendung der Mittel.

Die größte, wenn auch nicht realisierte Errungenschaft der bildungspolitischen Strategie der Synode, war das Projekt, zur Einrichtung einer Abteilung für Praktische Theologie an der Universität Dorpat, an der die Unterrichtsdisziplinen in polnischer und litauischer Sprache gelehrt werden sollten.

Entstehung und Entwicklung der litauischen Intelligenz und ihrer Gruppierungen während des 19. Jh. ist eine der aktuellsten Forschungsthemen der